

ARANY JÁNOS.

(A M. Pædagogiai Társaság XXV. évi közgyűlésének elnöki megnyitója.)

Néhány hét mulva lesz száz esztendeje, hogy a Gondviselés nemzetünket Arany Jánossal megajándékozta. Úgy érzem, hogy mulasztást követne el a Magyar Pædagogiai Társaság, ha e nevezetes évfordulóról meg nem emlékeznék s testületi munkásságának legkiemelkedőbb nyugvópontján, rendes közgyűlésén, kifejezést nem adna a Toldi költője iránt való hálás és kegyeletes érzelmeinek.

Előre is el kell azonban hártanom magamtól azt a kívánságot, hogy Arany Jánost mint pedagógust mutassam be. Mindig kínos érzés támad bennem, mikor az irodalmi termelés özönében oly munkákra akadok, melyeknek írói egy-egy kiváló költőnek «mint pedagógusnak» méltatására vállalkoznak; mikor a nagy szellemek eszméit merev schémák keretébe szorítva látom magam előtt: hogyan gondolkodik Goethe vagy Schiller a testi, az értelmi, az erkölcsi nevelésről, a nevelés céljáról, lehetőségéről, szükségességéről, az oktatás anyagának megválasztásáról, a módszerről? Mily szörnyű regisztrálás és katalógizálás — mondaná a valamikor oly sokat emlegetett s ma is figyelemreméltó Rembrandt-könyv szerzője. Milyen felháborító neme a boncoló tevékenységnek! Mily törpe értékelése a költői génusz lendületes szárnyalásának és mindent befogó egyetemességének!

Nem fogom Arany János szellemi művét pedagógiai szempontból széjjeltördelni, feldarabolni, kategóriák jármába kényszeríteni. Lelkének felemelő egységét, mely költészetének minden ízében tükröződik, nem fogom részletek tömegével elhomályosítani. Nem fogom latolgatni, hogy mi a véleménye a nevelésről, a gyerekekről, az iskoláról? Hiába is vállalkoznám ilyesmire. Míg a «pedagógiai provincia» egymagában is bő anyagot ad az elmélkedőnek, míg «Az ember æsthetikai nevelése», függetlenül a német költő minden más munkájától is, az emberformálás legnehezebb problémáival foglalkozó bölcselők érdeklődését teljesen lekötheti, addig Arany János művei úgynevezett pedagógiai elemekben éppen nem gazdagok. Itt-ott felbukkan egy-egy vékony kis ér, hogy nyomban ismét eltűnjön. Az emberi léleknek ez a pontos

megfigyelője és finom elemzője aránylag keveset tud mondani a gyermekről. Az egész Toldi-trilógiában nem fordul elő gyermek (Anikó már eladó lány és ifjú Bencze már fegyverhordozó). «A gyermek és szivárvány» kifejezetten allegória, melyben «a sóvárgó, méla gyermek» csak a hasonlat kedvéért szerepel, mint az elérhetetlen ideálokért küzködő s utóbb sorsába beletörődő ember szimbolikus képviselője. A «Fiannak» című vers mélyértelmű bölcsekedés arról, hogy az élet viszonyosságai és csalódásai közt mily szükséges az embernek «a hit malasztja». Az, hogy a költő fiát aposztrofálja (Kis-kacsóid összetéve zépen, Imádkozzáll édes gyermekem), még nem teszi a verset pedagógiai érdekűvé. A «Domokos napra», melyet a költő egy serdülő ifjúhoz intéz, humanizmusra és hazaszeretetre serkentő parainézis. A «Forgácsok» közé sorozott «Juliska elbujdósása» című vers valóban gyermekrajznak indul, de hiányzik a vége. Általában Arany összes művei közül a «Buda Halála» az egyetlen, melynek néhány bájos gyermekjelenete azt mutatja, hogy a költő mélyebben is bele tudott látni a kiseddel lelkébe; csak hogy ezekkel a találó ecsetvonásokkal is nem annyira a gyermeki lelket akarta jellemezni, mint inkább Eteleének és Ildikónak határtalan szülői szeretetét (Szerelemben *azt* is majd kétfelé oszták) vagy Gyöngyvérnek a maga meddősége miatt érzett lelki háborgásait; a «Csaba királyfi» első kidolgozásában pedig már mint felnőtt ifjak, mint «királyi leventék» forgatják fegyverüket hasonlókorú társaikkal versenyre kelve Csaba és Aladár. Egyebekben a kis gyermek egészen mellékesen és futólag tűnik fel a költő elbeszéléseinek és leírásainak szövevédekében. Ami pedig az iskoláztatás korát, a serdülő kort illeti, erről Aranynak teljességgel nincs mit mondania. A «Bolond Istók»-ban (II. 19) olvassuk:

Különben is, amennyi életírat
E zsenge korról, mind egyforma rajz;
A jellem, az lassan, elrejtve virrad,
Nézőnek összefoly, mint gyermekarc;
Igy a biograph egyebet sem írhat,
Míg nem ütöget az ifjú bajsz;
Nőtt, nyúlt; az iskolát szerette, únta,
«Jeles» számár volt, vagy zseni *szekunda*.

Nem sok az sem, amivel a költő a korabeli nevelést jellemzi. Figyelmén kívül hagyva a «Népnevelés» című szatirát, mely a fel nem világosított köznép babonáságai ellen irányul, a «Bolond Istók»-ból (II. 20 s. k.) tudjuk meg, hogy a költő lelketlennek, szóhoz tapadónak, földön kúszónak tartja a hagyományos oktatást; az iskolát (a debreczeni kollégiumot) «taposó malom»-nak nevezi, melynek egy-

hangúsága és unalma elcsüggesztette ifjú elméjét. Ha ehhez a néhány versszakhoz még hozzávesszük a Remete József Vergilius-fordításáról írt bírálathoz a klasszikus írók esztétikai méltatásáról szóló, ma is megszívlelésre érdemes részét, valamint a Gáspár-féle «Csemegék»-re tett néhány találó megjegyzést (például azt, hogy nincs nehezebb feladat, mint kis gyermekek számára írni), körülbelül felsoroltunk mindent, ami Arany összes műveinek, a szó betűszerint való értelmében, pedagógikumát teszi.

Nem lehet továbbá tagadni (s ez úntig ismeretes), hogy a költő nem érezte lelki szükségletnek a maga iskolai foglalkozását. Kötelességtudó tanár volt, aki ritka lelkiismeretességgel készült magyar irodalmi leckéire s végletes pontossággal javította a kéthetenként másfélszázra rúgó iskolai dolgozatokat; elhihetjük azt is, hogy amikor a tárgy különösen érdekelte, s hangulata megengedte, lelkesen is tanított s növendékeit magával ragadta; módszeres eljárása is helyes elvekből indulhatott ki, mert maga írja, hogy «stilisztikai szabályokat nem tanítottok» s érthető célzással gúnyolja azokat a hosszú lélekzetű chriákat, melyeket egy Pestről Nagykőrösre szakadt diák szerkesztett. Oktatásának ezt a helyes módját és menetét bizonyítják az újabban (Pap Károlytól) kiadott irodalomtörténeti diktátumai is. De mindezt megengedve, sőt hangsúlyozva, kétségtelen marad, hogy az egész kilenc esztendő alatt, míg Kőrösön tanárkodott, állandóan érezte a mérhetetlen ellentétet «lenyűgöző» iskolai foglalkozása és költői lélekének feltörekvő röpte közt. Tompa már 1852 február 2-án írja neki: «Igen megszorított leveled; ilyen hamar megúntad, sőt megutáltad a professorságot? Ez, barátom, nagy baj; még meg sem kóstoltad jól, már megcsömörlöttél tőle.» Egy fél év múlva (1852 okt. 16) Arany azt írja Lévainak, hogy «a professorság akkor volna kellemes, ha mindig szünnapok volnának». S ez a hangnem időtelve mindinkább élesedik. Jókainak 1855-ben (dec. 10) így ír: «Én itt faluhelyen szütyongatom az ifjú nemzedéket, s nézem, mikép hámlik rólam kedélyem utolsó maradványa». Az 1858-ik évben (febr. 9. Tompához) már túrhetetlennek érzi állapotát: «Szenvedő halottnak lenni; örömet semmiben találni, sőt magától az örömtől futni, mert az is fáj, mint betegnek a kacagás; — mindezt én átérzettem a közelebbi évek alatt, — s hozzá még azt a gyötrelmet is, hogy bármely leverő volt az óra, azért a kötelességet teljesíteni, a családért munkálni kellett; felállni és beszélni órákat naponkint nyilvánosan, féken tartani az éretlen pajzanságot, ügyelni szavamra, mozdulatomra stb. a legapróbb részletekig, nehogy egy- vagy más dolog nevetségesnek tünjék fel olyan hallgatóság előtt, melynek mindegy akár Cæsar, akár Tóth Pál, a professor . . . hordoztam hát én, édes Miskám, a tiedhez hasonló

kínokát.» Az 1860-ik év elején, mikor már integetett feléje a Pésten kínálkozó irodalmi feladat, még mindig «boldogtalan schulmeister-ségét» panaszolja s megállapítja, hogy amikor a tanári állást elfogadta, nem volt «ifjakat vezetni való». «Azóta», folytatja, «egészen megnyomorodtam. E folytonos szenvedés, e folytonos érzése annak, hogy az ember hivatásán kívüli helyzetben működik, nem tudom, mi lesz ennek a vége, ha soká folytatom.»

Hogy ily kínzó töprengések és lelki vívódások közt is (egykorú feljegyzések tanúsága szerint) nagy hatása volt, habár szűk körben, Arany tanári munkásságának, legjobban bizonyítja az ihletett személyiségéből eredő önkéntelen ösztönzések rendkívüli mértékét.

De bizonyára még sem ez a tanító tevékenység vagy a vele kapcsolatos tankönyvírás az ő legnagyobb érdeme az iskola szempontjából. Költészete az, mellyel nemcsak körösi tanítványait, hanem nemzetének egész ifjúságát nevelte. Valamennyi költőnk közül neki köszön legtöbbet a magyar iskola. Mindnyáját felülmulja nemzetnevelő hatásával. Nincs magyar költő, aki annyi történeti érzékkel, annyi jellemző erővel állította volna lelki szemünk elé nemzeti multunk minden jelentős korszakát, aki «az idők úterét tapintva», oly mély bepillantást engedett volna a magyar lélekbe, amint az, a mi történeti életünk változatos alakulásában, koronként megnyilatkozott. Vörösmarty a honfoglalás költője, Petőfi a forradalomé, de Arany az egész magyar históriáé.

A «Meóti kis tenger» vidékéhez, a Don folyó mellékéhez, a hún és magyar nemzet bölcsőjéhez fűződő regével kezdődik ez a történeti sorozat. Majd kiemelkednek előttünk a mult idők kődös homályából a húnok borzalmas küzdelmei, a tárnokvölgyi és cezumóri csaták, melyektől «a déli nap megváltozik, fényében megfogyatkozik s elrejtí szép ábrázatát; (hogy) ne lássa e szörnyű csatát»; a hatalmas Etelének és a jó Budának versengései; a tragikus királygyilkosság, melynek nyomában «iszonyú csendesség fagya meg» Buda holtteteme körül; a hún világbirodalom, melynek Bizánc is megküldi adóját; a tetétleni halom, ahol «verette sátrát Honunk szerzője, diadalmas Árpád». A kereszténység térfoglalását éreztetik meg Szent László csodatételei, melyektől a nép «hite megerősült igaz istenében, Nem sovárga többé pogány áldozatra, Lelketlen kövekre vagy forráspatakra.» A köszöntő dalban II. Endrére és jeruzsálemi hadjáratára eszmélünk, s a halhatatlan Toldi-trilógia a fényes magyar lovagkort, Nagy Lajos korát varázsolja élénk büszke pompájával és duzzadó nemzeti önérzetével. Rozgonyiné nemes amazon alakja a Zsigmond alatt jelentkező török veszedelem korába, az Egri leány I. Ulászló idejébe visz (amikor a magyar a lengyelt szívesen látja). A Hunya-

diakat idézik fel Both Bajnok özvegye, Szibinyáni Jánk, V. László, Mátyás anyja és a Mátyás bécsi bevonulását magasztaló stanzák. A török uralom nyomorúságainak, de egyúttal e kor dicsőséges honfui önfeláldozásának szellemét lehelik Török Bálint, Szondi két apródja és Losonczy István; a XVII. és XVIII. század nemzeti felkeléseinek légkörébe emel Murány ostroma, A rodostói temető és Rákócziné. Egész sora a majd harcra hívó, majd a nagy katasztrófán kesergő költeményeknek az 1848/9-ik évi szabadságharc eseményeit hozza közelebb. Végül a Széchenyi-óda fenséges akkordjaiban egy ébredő, erősödő, dolgozó, művelt és gazdag új Magyarország dícsérete csendül meg.

Íme, mily gazdag történeti anyag! Mily hosszú sora a majd lelkesítő, majd gyászba borító históriai tényeknek. Mennyi hazafias öröm vagy honfui bánat; mennyi nemzeti dicsőség vagy nemzeti gyász! Mily nagy száma a hadverő hősöknek, férfias erényekben tündöklő daliáknak, lelkes honleányoknak, nemes fejedelmeknek! Mily fényes példái a magyar becsületérzésnek, vitézi lelkületnek, lángoló hazaszeretetnek! Mily kitörölhetetlen nyomokat hagyhatnak a nemzeti multnak e színes képei az ifjú lélekben; mennyire erősíthetik a hazához való ragaszkodást, mily hatalmasan éleszthetik a magyar érzést; mily fenkölt nemzeti eszményekért taníthatják meg felbuzdulni azokat, kik majdan a tett mezején munkálkodnak. S mindezek a költői alkotások milyen hű képet adnak azokról a korokról, melyekben a költő rajzolta események lefolynak. Az Anjou-kor kalandos lovagi szelleme, nemes bátorsága, hadviselő módja, életrendje, erkölcsi világa, köz- és magánjoga, művészeti és gazdasági kulturája a képzelet leg-tökéletesebb rekonstruáló erejével tárul az olvasó elé a Toldi-trilógia lapjain; a húnok anyagi műveltségének hű képét kapjuk meg a Buda halálának ötödik énekéből, a mátrai vadászatra készülődés mesteri rajzából.

De hallom az ellenvetést. Csakugyan hű képek ezek? Lehet-e vajjon a költészet alkotásaiból históriát tanulni? Régóta eldöntött kérdés. Semmi kétség, hogy a költészet is szolgálhat históriai tanulságokkal. A nagy költő, akiben lángész lakozik, általánosságban jobban érzi meg s jobban érezteti meg a kort, mint sok tudós kutató. Az Isten kegyelméből való költő lelki szeme, részletek ismerete nélkül is, igen sokszor világosabban lát, mint sok hivatásos történetíró. Intuitív ereje az ösztönszerűség biztosságával, az álomlátás élességével emeli ki egy egész kornak jellemzetes nagy vonásait; elméjének lángolása egyes szerencsés pillanatokban vakító világosságba helyezi a régmúlt idők homályába vesző embereket és dolgokat. Az összbonyomlás, melyet a tanuló a maga Toldi-olvasmányából Nagy Lajos

korának szelleméről és hangulatáról nyer, feltétlenül elevebb, talá-
lőbb, eszméletetőbb, maradandóbb, mint amit tankönyve lapjaiból
merít, dacára annak, hogy a költő, a történelmi igazság ellenére, a
király két nápolyi hadjáratát szerkezeti okokból egybeolvasztotta s a
részletekben bizonyára tág teret engedett művészi leleményének. Az
iskola történelmi oktatásának tehát szüksége van a költészet támogatá-
sára: a mult idők költői megjelenítése hivatva van nem ugyan pótolni
vagy helyettesíteni, de kiegészíteni a tervszerű történelmi tanulmányt.
A történet pragmatikus tényei megelevenednek, porladozó hősei életre
kelnek, politikai és gazdasági rugói, melyek emlékezetünkben mintegy
megmervültek, újból működni látszanak; a mult színe, illata, lehel-
lete felújul a költői képzelet alakító erejétől. «Mindig szükséges ma-
rad», mondotta már Herbart, «a költészet segítsége, hogy a távoli
történelmi objektumokat közelebb hozzuk s mintegy megdicsőítsük»
(um die entfernten historischen Objekte näher zu rücken, um sie
gleichsam zu verklären). És ha van igazság abban a gondolatban,
hogy a nevelő-oktatás feladata az ifjú nemzedékkel rövid foglatban
átélelni mindazt, amit a nemzet a maga története folyamán nagyot
és jelentőset cselekedett, akkor csak az olyan költészet, mint az Arany
Jánosé fogja megteremthetni ennek a történelmi érületnek közösségét,
melyben minden művelt magyar embernek találkoznia kell.

De van még más is, amivel Arany János évtizedek óta nevelte,
magyar voltában megerősítette, a magyarsághoz hozzáfűzte hazánk
fiatalságát. Megtette ezt nyelvének utánozhatatlan zamatjával, a nép-
lélek és régiség kincsesbányájából napfényre hozott nyelvanyagával
s azokkal az őseredeti szó- és mondatkötésekkel, szó-összetételekkel,
fordulatokkal, szóképekkel, melyeket pazar kézzel szórt el költői termé-
keinek sokaságában. Arany János igazolta legjobban azt a tételt, hogy a
nyelv nem csupán az érintkezés külső szerve (miként a világpolgárok
vélik), nem csupán gyakorlati céljaink megvalósításának nélkülözhe-
tetlen eszköze, hanem ennél sokkal több: nemzetiségünk kialakulásának
előfeltétele. A nyelv szüli meg a gondolatot. Azzal, hogy képzeletünket
kénytelenek vagyunk a szó plasztikus alakjába önteni, maguk ezek a
képzetek világosabbak és határozottabbak lesznek. A magyar gondo-
latot a magyar szó magyarabbá teszi. Továbbá, minden szóhoz nem-
csak képzetek, hanem érzelmek is tapadnak; úgy, hogy anyánk
nyelvével együtt nemcsak magyarul beszélni és gondolkodni, hanem
magyarul érezni is megtanulunk. Ezek az érzelmek pedig, melyekkel
oly bensőleg olvadnak össze a magyar szók és kifejezések, egészen
genuin jellegűek, egészen sajátosak, kifürkészhetetlen eredetűek, a
legmélyebben rejtőző faji tulajdonokkal összefüggők. A magyar szónak
a színmagyar gondolatokkal és érzelmekkel való ez a telítettsége és

belsőleges kapcsolata adja meg magyarázatát annak, hogy tömegével vannak az ízig-vérig fajmagyar Arany János költészetében sorok, sőt egész versszakok, melyek fölött eddigelé semminemű fordítói művészet sem tudott úrrá lenni. Csakis magyar lélek termelhette őket; Arany lelke, «mely a magyar szív legfenekéig hatol» (Riedl).

Ég a napmelegtől a kopár szik sarja. — Ez a sor költői módon lefordíthatatlan. Az átültetők (kiknek érdemeiből semmit sem akarok levonni), kénytelenek voltak az eredeti értelmet valamiképen megmászítani. Egyik (Kolbenheyer) így fordít: «Welk im Sonnenbrande stéhn die Heidepflanzen»; a másik (Lemberger): «In der Sonnenhitze glühn die Stoppelheiden».

Östövér kútágas hórihorgas gémmel Mélyen néz a kútba s benne vizet kémel. — Ez a páratlan szemléletesség a fordításban ekként halaványul és enyészik: «Wasser zu erspähen lugt hinab ins Leere, Mit gar langem Schwengel eine Brunnenscheere». A másik fordító se szerencsésebb: «Hochgestreckt und hager, ein dünnbein'ger Bengel, Ragt der Ziehbrunn, Spähend lugt der lange Schwengel». A német nyelv nem képes kifejezni, amit a magyar költő egy alföldi gémeskút láttára érez.

Milyen kézzelfoghatóan domborodik ki a síkból, mikor Arany azt mondja Laczi Endréről, hogy «délcegen megüli sárga paripáját» s minő színtelen, sőt helytelen a fordítás: «Tummelt seinen Renner mutig vor den Reihen» és «Stattlich sitzt er auf dem glänzend schwarzen Rappen»,

Toldiról mondja a költő: «Ütni készül ökle csontos buzogánya.» Mennyi fizikai erőt fejez ki e sor s mennyire megcsökkenti ezt az erőt az egyik fordító: «Und die derben Fäuste holen aus zu Hieben».

«Lelkemből lelkezett gyönyörű magzatom» — így szólítja meg győzelmes párviadalából visszatérő fiát a boldog anya: «Liebling meiner Seele, süsser, teurer Knabe» és «Liebling meines Herzens, Kind Du meiner Seele» így gyengítik meg az eredetit a fordítók.

De nem folytatom ezeket az összeállításokat, melyek ezrével kínálkoznak. Lehr Albert magyarázataira utalva, Arany műveiből csak még néhány helyet írok ki, melyeknek különleges magyar színét nyilvánvalóan semmiféle fordítás sem adhatja vissza: «Tüzel a szem s magva dörömböl a mellnek.» — «Szive a sok benzápult ronda gyönyörrel teli.» — «Képzelete olykor ha neki bogázzik.» — «De fejkavaró gond és karcos kötelesség Csak utána rántá, nehogy baja essék» (A német fordítás lapos próza: «Lässt ihn Pflicht und Sorge folgen ihrem Wege»). — «Gúzsba szorult egy in erre Lajos szivén.» — «Vasa mint zúgattyú, a levegőt szelte, S így szóla Etelből tornyosodó lelke» stb.

Ehhez a telivér magyar érzéshez, mely a szók nyomatékában, képes használatában, fordulataiban, árnyaló erejében rejlik, járul azután számtalanszor a ritmus, a rím, az allitteráció zenéjében megrezdülő magyaros érzelmi tónus. Mindezt lehetetlen más nyelven úgy kifejezni, mint a magyarral.

- Óh te, ki vagy gyengébb, lengébb tavi nádnál,
Csöppet sem erősebb Éva köz-anyádnál.
- Vagy: Ébredj deli hajnal, te rózsza-özönlő!
Már lengeti leblét hús reggeli szellő.
- Vagy: Emlékszem szavadra, szöke szép hajadra
Fekete szemedre, tetszetős magadra.
- Vagy: Rá zene zendül, kehely összeesendül,
Magyar és a lengyel deli táncra lendül.
- Vagy: Jöszte' ide kicsinyem!
Még kicsi, de szárba eredő reményem!
Viruló sudárkám, aranyos sugárkám.

És most gondoljuk el, hogy harminc és egynéhány esztendő óta hazánk összes középfokú iskoláiban ezernyi ezer ifjú és leány olvasta Toldit; százezrek ajaka ismételte ezeket a színmagyar veretű és zománcú igéket; százezrek szive indult meg ezeknek a töről-metszett szólásoknak hallatára. Lassan és fokozatosan, de annál biztosabban telítette meg a nyelvi ráhatásoknak ez a szünetlen folyamata a fogékony ifjú lelkeket a nemzeti érzelmek özönével s szinte észrevétlenül rakódtak le ennek a jellemzetes nyelvanyagnak beszívárgásával a magyar érületnek mind szilárdabb rétegei. Ez az értelme az igazi nemzetnevelésnek, melynek legelsőrendű eszköze a nemzeti nyelv és irodalom. Végtelenül sok fordul meg nemcsak az irodalmi oktatás tárgyán, hanem azon is, vajjon ez az oktatás tud-e oly suggeratív lenni, bele tud-e annyira nyomulni az ifjú lélek legmélyére, legbelsőbb rejtekébe, legtitkosabb műhelyébe, hogy a növendék a sajátos magyar szólás varázsától igazán boldognak érezze magát; hogy amikor Arany azt írja, hogy «Hullatja levelét az idő vén fája», vagy azt, hogy «Birkóztam atyáddal erejim fogytáig, vérem apadtáig, inam szakadtáig»; vagy azt, hogy «a délibáb szűz fátyola lebben» vagy (Toldinéről) azt, hogy «Rezgő szava, képe, test-oda-hajlása, Mind osupa szív, részvét, bizalom forrása», hogy a nyelvnek eme színes idiotizmusaiban megérezze a közte és nemzete közt levő közösséget, azt a hangulati közösséget, mely benne rezeg minden magyar ember szavában, dalában, háza tájában, családi körében, emlékeiben, hagyományában, reményeiben, vágyaiban, eszményeiben.

Mindezzel még kórántsem merítettem ki Arany János jelentőségét az iskola szempontjából. Nem szóltam arról, hogy e költészet, erős nemzeti vonásainak dacára, mily kevéssé viseli magán a sovénizmus bélyegét s mily világosan tükrözteti azt, ami örök emberi, ami kiengesztel és egyesít; nem szóltam Arany alkotásainak művészi szerkezetéről (mely az irodalom-elméleti oktatásnak hálás területeket nyitott), nem meseszövéseinek és lélektani motivációjának eszméltető tanulságairól, nem jellemrajzoló tehetségének és tárgyiasságának nevelő hatásáról és sok másról, amit a költőnek nálam illetékesebb magyarázóí, úgysis mint a magyar irodalom tanárai, bőven megírtak. A magam alkalmyszerű fejtegetéseivel csupán annak megállapítására törekedtem, hogy Arany János költészete végtelenül sokat tett a nemzeti szellemű műveltség közösségének megteremtésében; vélekedésem szerint többet, mint akár Vörösmarty, akár Petőfi. Majdnem azt merném mondani, hogy amióta ifjú éveink legfőbb magyar költői olvasmánya a Toldi, azóta ebben a költői műben, ennek megértésében és átérzésében ismerünk rá egymásra, akik művelt magyar embereknek tartjuk magunkat.

Valóban, Arany János a magyar iskola serdülő ifjúságának a szó nyomatékos értelmében klasszikus költője. Igazi iskolai klasszikus. Egyesül benne minden, aminek nevelő-értéket tulajdonítunk. Költészetének tárgya nemes és jelentős, főleg a nemzeti történetből való, amely egész létünk alapja; az emberiség és a nemzet magasztos eszményeinek hitével teljes; tiszta erkölcsi légkörtől övezett (megérzik rajta — mint Gyulai Pál mondja — az erkölcs kultusza); alaki szépségei kimeríthetetlenek; nyelve a magyar észjárás, a magyar érzés leghívebb, de egyúttal legművészebb kifejezője. Az ő képzeletének szárnyaló ereje élette át velünk, ifjakkal, a dicső hajdankor fényes napjait s az ő ajkának szózatából éreztük meg, hogy mekkora hatalma van a magyar nyelvnek.

A dal, mit így teremt uja,
Egy nemzeti halleluja.
Visszhangja messzi ég alá kihat
És fölverendi a késő századokat!

Azzal az óhajtással, hogy Arany János költészete időtlen időkig segítse megteremteni az iskola révén a mindnyájunkat összefűző nemzeti közérzést, a Magyar Pædagogiai Társaság XXV. közgyűlését megnyitottnak nyilvánítom.

FINÁCZY ERNŐ.